

ВЛАДИСЛАВ ПЕТРОВИЧ БУЗЕСКУЛ

(З нагоди 70-річчя з дня народження)

Недавно минуло сімдесят років з дня народження відомого нашого історика, одного з найпопулярніших професорів кол. Харківського, тепер Інституту Народної Освіти) академіка *Владислава Петровича Бузескула*, почесного голови Історично - Етнологічного Відділу Української Наукової Асоціації Східнознавства. Видатна наукова діяльність поважного ювілята присвячена переважно історії стародавньої Греції. Але його живо цікавлять і питання історіографії, і релігійне життя середньовіччя, і культура XVI століття, і історія Сходу. Зважаючи на таку широкість і багатогранність інтересів ювілята, я можу в цьому короткому нарисові схарактеризувати, та й то лише

в загальних рисах, вагу В. П. в одній лише галузі знання — в галузі історії стародавнього світу, цієї улюбленої ним сфери, в якій праці ювілята надто високо цінять як наші, так і за кордонні вчені.

Першою великою роботою В. П. Бузескула була його магістерська дисертація, присвячена життю та діяльності *Перікла*. Тут дано майстерну характеристику цього визначного державного діяча стародавньої Греції, характеристику, що її правильність стверджують пізніші дослідники (De - Sanctis. *Storia della repubblica ateniese*. Torino 1912², розділ 12; Pöhlmann. *Griechische Geschichte*. Münch. 1914³, 153 ff. та ін.).

Пильно й обережно зважується спірні питання, як от про роль Перікла в підготованні Пелопонеської війни, що її Белох та інші вчені вважають за наслідок його політики, і оцінюється вагу „першого громадянина“ в ході органічної еволюції державного ладу Атен.

Докторську свою дисертацію В. П. Бузескул присвячує відомій пам'ятці грецької й державно - правової літератури, знайденої 1891 р., а саме „*Атенській політії*“ *Аристотеля*. Ця дисертація — одна з найбільших творів у світовій літературі, присвячених трактатові великого грецького філософа. В. П. дає нам зразкову історичну аналізу кожного з повідомлень „Атенської політії“, аналізу, що її правильність і точність блискуче потвердили пізніші праці європейських учених. Так, погляд про неісторичність „Драконової конституції“ поділяє італійський дослідник Де - Санктіс (у цитованій вище книзі, стор. 161 і далші), німецький учений Ледль (*Studien zur älteren athenischen Verfassungsgeschichte*. 1914) та багато інших. Приділення змови Кілона до епохи до Солона приймає тепер низка авторів, між іншим той самий Ледль (Ledl. *Studien* etc., р. 77 — 104). Неправдоподібність анекдоти про участь Темістокла в реформі Ареопагу визнають геть усі дослідники, за винятком, хіба, одного А. Краузе (A. Croiset. *Les démocraties antiques*. Paris, 1909), і т. д.

Третьою великою працею ювілята з історії стародавнього світу є його книга „*Введение в историю Греции*“, що вийшла 1915 р. третім виданням і зустріла особливе співчуття за кордоном. Це не звичайний огляд джерел і студій із грецької історії, але низка прекрасно змальованих картин із історії розумового життя Греції та Європи XIX — XX в. в.

Синтетичною роботою В. П. Бузескула є його *„История афинской демократии“* — зразок поєднання цілком виключної ерудиції та елегантною простоти викладу. Перед нами капітальна праця, що малює картину органічного розвитку атенської демократії не тільки з державно-правового та політичного поглядів, але й з культурно-історичного. Описи окремих епох і подій відзначаються яскравістю та виразністю. Багато умілости виявляє В. П. Бузескул у характеристиці окремих історичних осіб, що в його змалюванні встають перед нами, мов живі. Таку дивну умілість виявив автор у книжці *„Перікл“*, що вийшла в Ленінграді 1923 р., і в скороченому виданні: *„Афинская демократия“* (Харків, 1920).

Менше значні обсягом, але не менш багаті змістом інші праці В. П. Бузескула, як: *„Античность и современность“*, *„Древнейшая цивилизация в Европе“*, що розглядає так звану егейську або крито-мікенську культуру, *„Школьное дело у древних греков“* і т. д., але на них у короткім нарисі, на жаль, не маю змоги зупинитися.

Спинюсь докладніше на останній що до часу великій праці ювілята — його *„Открытия в области истории древнего мира“*, перший том якої присвячено Сходові, а другий — Греції. З них перший том має для нашої асоціації, цілком природно, особливий інтерес.

Як відомо, в галузі історії стародавнього Сходу протягом XIX та першої чверти XX віку зроблено низку дивних відкриттів: згадаймо славетні розкопини в Єгипті, Вавилонії, Малій Азії, Палестині, Фінікії, Персії; згадаймо дешифрування загадкових гієрогліфів, клинуватих письмен, розв'язання хеттиської проблеми. Картина наукового розроблення історії стародавнього Сходу являє собою величне видовище боротьби допитливого розуму людського з загадкою великого минулого.

Ніхто, здавалось, не був більше покликаний до того, щоб розгорнути перед читачами цей глибоко повчальний літопис самовідданої праці великих подвижників знання всіх країн і народів, ніж В. П. Бузескул, що з юнацьких років виявляв виключний інтерес до історії знаннів, до долі славних героїв науки та заповіджених ними ідей. І справді, його книга розв'язує це завдання блискуче в усій його

повноті. Автор починає виклад од історії дешифрування єгипетських гієрогліфів геніальним Шамполіоном, докладно списуючи життя цього відважного борця на полі науки, що дав початок новій галузі знання — єгиптології. Перед нами проходять далі то великі творці науки, як Масперо або Ерман, то скромні працівники наукового прогресу, як Бругш, Дюміхен, Еберс і багато інших. Виклад доведено до останніх років: так, подається відомості про відкриття лордом Карнарвоном і Картером у Тебах гробниці фараона Тутанхамона середини XIV століття до нашої ери. Потім В. П. переходить до огляду відкриттів у галузі асиро-вавилонської культури, змальовуючи нам діяльність учених, що зробили безцінні послуги прогресові асиріології: Гротефенда, що знайшов ключ до читання клинопису, Равлінсона, Е. Ботта, Ляйярда, Джорджа Сміта, Рассама, де-Сарзека, де-Моргана й інших. Живою й захоплюючою мовою списується наукові експедиції до Месопотамії і зроблені ними археологічні відкриття, схарактеризовується новітню течію в науці про стародавній світ, так званий „панвавилонізм“, себ-то намагання звести основні елементи європейської культури до впливу Вавилону. Обережна і стримана позиція, що її посідає в цім питанні В. П., знаходить собі тепер підсилення в поглядах багатьох інших авторів (див. хоч би W. Otto. *Kulturgeschichte des Altertums*. Münch. 1925, стор. 33). В. П. Бузескул не залишає без уваги й інші країни Передньої Азії, освітлюючи історію археологічних, епіграфічних і лінгвістичних відкриттів у галузі культури Персії, Арабії, Палестини, Фінікії, Сирії, Хеттської землі, Вана, Фригії, Лідії, Лікії та Карії. Що-до повноти матеріялу та глибини історичного підходу, подібної книги не знайти і в європейській літературі.

За один із яскравих прикладів вірності історичного чуття В. П. Бузескула може правити його погляд на економічну структуру стародавнього світу. Як відомо, економісти й історики в цьому питанні різко розходяться між собою. Перші, в особі Родбертуса, К. Бюхера та Сальвіолі, гадають, що виробництво за стародавніх часів не йшло далі замкнутого домашнього („ойкосного“) господарства, що античний світ не знав ні товарово-грошового обігу, ні великого виробництва на ринок. Другі (Ед. Мейер, Белох, Пельман, Санто, Гуморус) навпаки, доводять, що за стародавніх часів існував

промисловий капіталізм, фабрична система виробництва, вільні наймані робітники. В. П. Бузескул узяв примирливу позицію, підкреслюючи, що стародавня Греція знала й вищі форми економічних відносин. („Введение в историю Греции“, 482; „История афинской демократии“, 15). Новітні історики цілком приєднуються до цієї компромісової течії (В. Отто, Чікотті, О. Нойрат, А. Тюменев, В. Сергеев, М. Хвостов, С. Ковальов, І. М. Кулішер і ін.¹⁾).

Вкажу, нарешті, на боротьбу В. П. Бузескула з крайностями скептичної школи в історіографії. За наших часів ця гіперкритика уже являє собою *einen überwundenen Standpunkt*, і погляд нашого поважного ювілята остаточно взяв верх: реакцію проти гіперкритики ми знаходимо тепер в історії Сходу (Шпігельберг нещодавно реабілітував свідчення Геродота про Єгипет на підставі археологічних даних²⁾), лєнінградський єгиптолог, проф. В. В. Струве, доводить правильність хронології Манефона³⁾), і в історії стародавньої Греції, і в історії Риму.

Надзвичайна ясність і простота викладу, згідність композиції, повів легкого суму, що проймає стиль і досягається самою будовою фрази, самим-но розпологом слів, характеризують собою форму творів В. П. Бузескула. І, що-разу, коли ви, прочитавши його книгу, відкладаєте її набік, вас мимоволі підкупає не тільки багатство знаннів і глибина думок, але й бездоганна, непохитна чесність її автора, що, немов якийсь внутрішній вогонь, освітлює кожний написаний ним рядок, кожне його прагнення, кожний його рух. На весь світ устає перед нами бездоганно-чистий і ясний моральний образ ученого й людини, висока гуманність якої найяскравіше позначилася на девізі, що В. П. обрав для напису на фотографії, яка висіла в залі Ради кол. Університету:

„Alle menschliche Gebrechen
Sühnet reine Menschlichkeit“.

¹⁾ Порівн. тепер про все це питання — Beloch. Gr. Gesch. III, 2, 1923, p. 419 ff.

²⁾ W. Spiegelberg. Die Glaubwürdigkeit u. Herodotsbericht über Aegypten. Heidelberg, 1926.

³⁾ Манефон. І. А. 1927. (рукопис). Срв. Зап. Колл. Востоковедения, III, 1928, 109 — 185.

1911 року, себ - то 17 років тому, Владислав Петрович писав у передмові до своїх „Исторических Этюдів“ про „наближення до заходу, до кінця діяльності“. На щастя, смутні сподівання його не справдились: В. П. і тепер бадьоро та неухильно продовжує служити науці. В. П. і далі працює на науково - літературному полі, бере участь у роботі цілої низки наукових інституцій і — досить діяльну — в Українській Асоціації Сходознавства.

Побажаємо ж поважному ювілятові здоров'я та сил, щоб він міг ще довго працювати на улюбленім полі з тією ж енергією та таким самим блискучим успіхом, як і до цього часу.

Prof. E. KAGAROW

ACADEMICIEN W. P. BOUZESCOUL

(pour le 70 - me anniversaire de sa naissance)

(Résumé)

Wladislaw Petrowitch Bouzescoul, membre des Académies des sciences de URSS et RSSU, professeur émérité de l'Université de Kharkow, président honoraire de la Section historique et ethnologique de la Société Ukrainienne des études orientales, illustre savant, apprécié dans sa patrie et en Europe, vient d'avoir ses 70 ans accomplis. C'est la Grèce antique qu'il a étudié de préférence tout en s'intéressant aussi vivement à l'historiographie, au Moyen age et au XVIe siècle. Son premier grand ouvrage, la dissertation „Periclès“ (1899), qui présente une belle image de ce grand homme d'état et de son temps, garde jusqu'à présent sa valeur et coïncide avec les dernières recherches de De Sanctis (Storia della repubblica Ateniese. Torino, 1912². Cap. 12) et de Pöhlmann (Griechische Geschichte. München, 1914⁵. s. 153 ff). Sa seconde dissertation, présentée comme thèse de doctorat à l'Université de Kharkow en 1895, résume ses recherches scrupuleuses sur le traité d'Aristote „La constitution d'Athènes“, alors récemment découvert. L'analyse sagace et le point de vue du savant pro-

fesseur ont aussi reçu l'approbation de De Sanctis (l. c., p. 161) de Ledl (Studien zur älteren athenischen Verfassungsgeschichte, 1914) et d'autres spécialistes. Son troisième grand ouvrage „Introduction à l'histoire grecque“ (1915³), a eu de même un très bon accueil en Europe. Ce n'est pas un simple aperçu des sources et des études historiques, c'est plutôt une suite de beaux tableaux, où l'on sent un coup de maître, qui retracent l'histoire de la vie intellectuelle de la Grèce antique et de l'Europe au XIX — XX s.

Son „Histoire de la démocratie d'Athènes“ est une oeuvre de synthèse où l'érudition exceptionnelle et la simplicité élégante du récit se marient si bien. On retrouve les mêmes qualités dans les éditions abrégées de „La démocratie d'Athènes“ (Khar-kow, 1920) et de „Periclès“ (Leningrad, 1923). Moins volumineux, mais comme toujours nourris de faits sont les livres: „L'antiquité et la modernité“, „La plus vieille civilisation de l'Europe“ (égéenne ou créto-mycénienne) et „L'école dans la Grèce antique“. Son dernier grand ouvrage: „Découvertes au XIX — XX s. dans le domaine de l'histoire antique“ (1923 — 24) traite l'Orient (I partie) et la Grèce (II partie). Cette oeuvre remarquable est attrayante par l'exposition claire et intéressante des progrès de la science et le style distingué et pourtant imprégné d'une douce mélancolie qui fait deviner l'esprit noble et l'âme généreuse de l'illustre savant-humaniste, qui avait choisi comme devise, écrite sous son portrait qui se trouvait dans la salle de l'Université, ce mot du poète:

„Alle menschliche Gebrechen
Sühnet reine Menschlichkeit“.
